

RAONS PER A UNA TELEVISIÓ CATALANA

Anna Balletbò

El descobriment dels mitjans de comunicació de masses és un esdeveniment que data solament de fa unes desenes d'anys, però que ha produït i està produïnt canvis generals en l'ambient cultural en què ens movem. Es en aquest marc que la màquina televisiva capaç de comunicar, divertir i educar és, sens dubte, un dels agents més actius. Però encara cal dir més; avui la tecnologia dels *mass media* està reclamant un lloc cada cop més important, envaint el nombre d'hores dedicades a l'esbarjo i estenent, per tant, la seva poderosa influència. En conseqüència, hi ha una pregunta cabdal per a nosaltres: ¿Què està passant i que passarà amb les distintes cultures dels països econòmicament dèbils enfrontats a l'agressió de les productores multinacionals dels països altament industrialitzats i fabricants en gran escala de productes pseudo-culturals?, i més concretament, quin és l'esdevenidor de les cultures sostingudes per una llengua no estatal? En definitiva, ¿quin futur espera a la cultura d'aquell país, poble o nació, que no disposi d'una televisió pròpia i s'hagi d'aconformar a rebre productes culturals o pseudo-culturals que li són aliens a través d'una televisió forània? Aquest és el cas dels Països Catalans.

LLENGUA I CULTURA.

Durant molts anys, el català, a més de perseguit, ha hagut de competir amb una altra llengua, la castellana, que disposava de mitjans molt més poderosos d'introducció i

generalització, alhora que gaudia d'un paper més rellevant en el món de la cultura en general. La cultura catalana, és, entre altres factors, el resultat d'haver tingut i mantingut una llengua pròpia. Una llengua és un fet cultural particular: en certa manera dóna compte del contingut d'una cultura. Hi ha una relació molt estreta entre llengua i cultura, de manera que molts canvis lingüístics poden ser deguts a necessitats socio-culturals.

Moltes i molt diverses són les tesis respecte a si la llengua és unitària, i per tant interclassista o si, al contrari, la llengua és una categoria supraestructural i en conseqüència sempre té una naturalesa de classe. Sense entrar a fons en aquesta polèmica, que avui sembla sortosament superada, acceptem aquí com a base de discussió la tesi de Giacomo Devoto, per a qui la llengua és una supraestructura, que neix exclusivament a través d'un procés natural de sedimentació i ritme molt lent, i que es desenvolupa sempre en relació -però sempre en retard- amb el desenvolupament de la base, per la qual cosa la llengua no és pròpiament classista, però acusa unes conseqüències de les diferències entre les classes socials. Malgrat que *a priori* pugui semblar que el que estem dient té poc a veure amb la finalitat d'aquest treball, he cregut interessant complicar una mica l'itinerari per tal que quedi clar que els destins extrems de les llengües van lligats als esdeveniments que afecten la societat, tal com assenyala Marcel Cohen,¹ i també que en principi les llengües

¹ COHEN, Marcel: Pour une sociologie du langage. Ed. Albin Michel. Paris, 1956, pp. 38.

no poden ser estrictament classistes, cosa que no vol dir que la llengua no pugui ser utilitzada amb finalitats classistes tal com ha esdevingut en el cas de la diglòssia que s'ha donat i que es dona en els Països Catalans i en la programació televisiva imposada a aquestes mateixes zones.

BILINGÜISME I DIGLÒSSIA A LA TELEVISIÓ.

Els lingüistes classifiquen el bilingüisme en distintes categories segons la seva tipologia. No entraré aquí a fer una explicació sumària, que tampoc no em correspon de fer, però recolliré algunes consideracions generals, tot i prenent nota de la recomanació de Lluís V. Aracil quan diu que "l'afirmació del bilingüisme sol anar carregada d'un elevat potencial valoratiu que la situa al marge de la simple constatació objectiva",² i també de Rafael Lluís Ninyoles i altres autors, que ens recorden que el bilingüisme ha servit sovint per amagar realitats conflictives i que per tant "cal posar-nos en guàrdia per tal de no caure en els diversos paranys ideològics que trobarem en el nostre camí".³

Si acceptem com a mètode de treball l'ordenació tipològica del bilingüisme que fa Francesc Vallverdú,⁴ recollida d'Uriel Weinreich, considerarem que el bilingüisme és neutre, quan l'ús de l'una i l'altre llengües és lliure, no conflictiu, mentre que el bilingüisme és diglòssic, quan l'elecció no és lliure, perquè hi ha distribució de funcions: les funcions altes per a la llengua A i les baixes per a la llengua B. Continuant pel mateix camí tindrem que el bilingüisme diglòssic pot ser parcial o total. És parcial quan el canvi a favor de la llengua A es produeix per pressions externes de caràcter polític -ocupació estrangera, opressió nacional-, o social -emigració-, però sense que els parlants atorgin a la seva llengua nativa la consideració de llengua B. El bilingüisme diglòssic és total quan el canvi de llengua respon plenament a la divisió de funcions altes i baixes de la llengua respectiva.

Quan a començament dels anys seixanta des dels mitjans de comunicació de masses es comença a introduir el català, es reproduïx aquesta situació de bilingüisme diglòssic total; recordem el teatre còmic i els discos de Capri. Però la cosa greu és quan des dels mitjans de comunicació específicament controlats pel règim, la ràdio i la televisió, s'ha fomentat una programació diglòssica total. Recordem programes com el retransmès per Ràdio Barcelona (finals dels cinquanta inicis del seixanta) amb el títol "La comarca nos visita". El personatge central era un pagès que, "en la seva ignorància", solament parlava català, o deia catalanades, que provocaven la hilaritat del públic que es trobava a l'estudi; hi havia la mateixa reacció quan intentava parlar la llengua culta, la llengua A, el castellà en aquest cas, cosa que naturalment no aconseguia donada la seva situació de membre de la classe popular pagesa...

Coses semblants estan passant i passen encara en la programació televisiva.

EL CATALÀ A LA TELEVISIÓ.

El primer programa català va ser retransmès per televisió l'octubre de 1962: *La fèrida lluminosa*. A partir d'aquell moment, es va emetre mensualment un espai teatral català. Tres anys després, el març de l'any 1967, començà l'espai informatiu-literari "Mare Nostrum". El mes d'octubre de l'any 1970 es dona una nova orientació a l'espai, on els temes informatius tractats solien ser "Les festes de Pasqua", etc; generalment es donava un tractament nostàlgic als temes fins que, amb la reestructuració esmentada, hom comença a incloure temes més vius i actuals. Durant aquest mateix any, s'emet la representació de l'obra de Salvador Espriu, *Antígona*, dins l'espai de "Teatre Català". Com es veu, l'entrada del català a televisió segueix un procés lent i "segur". Sis anys separen l'emissió de l'obra de Josep Maria de Sagarra de la de Salvador Espriu. La programació catalana continua sent un fet esporàdic, ca-

² ARACIL, Lluís V.: Un dilema valencià, pp. 18-19.

³ NINYOLES, Rafael Lluís: Conflicte lingüístic valencià. Ed. Tres i Quatre. València, 1969, pp. 34.

⁴ VALLVERDU, F.: El fet lingüístic com a fet social. Ed. 62. Col. A l'abast, Barcelona, 1973, pp. 42.

sual, quasi anecdòtic. L'any 1973 es dona un nou pas amb la filmació i l'emissió dels primers musicals. El mes d'abril comença l'espai informatiu "Giravolt", que en aquesta primera època és mensual. L'any següent, el 1974, es reestructura "Teatre Català" que passa a anomenar-se "Lletres Catalanes" i que a partir d'aquest moment incorporarà texts novel·listics. "Giravolt" passa a ser quinzenal i apareixen els nous espais "Nova Gent", "Mirador" i "Taller de Comèdies". L'any 1975, comencen els nous espais "Tot Art", "Temps de Cançons" i "Barcelona RTVE". Un altre petit pas es dona l'any següent, 1976, en què comença l'espai per a infants "Terra d'Escudella" i s'emeten lliçons de català: "Català amb Nosaltres". Els espais catalans són repetits pel canal UHF.

Paral·lelament, l'octubre de 1974 apareix un informatiu diari, en un principi de quinze minuts de duració, i uns mesos després de mitja hora, que porta el nom de "Panorama" (regional), i que, malgrat fer-se a Catalunya i ser retransmès en el mal anomenat circuit "Catalano-Balear" és completament castellà en el seu plantejament i contingut, i per descomptat en el llenguatge. Tot el primer any d'emissió de "Panorama" es desvetlla una forta campanya perquè aquest espai sigui emès en català, mentre que els responsables, tant directes com d'última instància, es neguen a atendre la reivindicació popular tot argumentant que el país es bilingüe, i a més que el castellà "l'entén tothom". I aquí hem de recordar novament Ninyoles quan ens avisa que cal posar-se en guàrdia per no caure en el parany ideològic que ha utilitzat sovint el bilingüisme per amagar realitats conflictives. A part que la noció de bilingüisme té uns límits imprecisos, en la tossuderia dels directius de televisió hi havia un intent d'amagar sota la definició d'un bilingüisme natural, que definim com la pràctica d'usar alternativament dues llengües, una situació de bilingüisme diglòssic. En aquest cas la llengua *A*, el castellà, és usada per a funcions serioses: administració, ensenyament, mitjans de comunicació, i l'altra llengua, la *B*, el català, "molt entranyable i plena de seny", és usada per a funcions orals quotidianes. Fins

al mes d'octubre de 1977, es va aconseguint lentament la incorporació del català en l'informatiu diari de distintes maneres; primer permeten que l'entrevistat contesti en català tot i que les preguntes les fan sempre en castellà; després deixen fer també les preguntes en català però mantenint l'esquema del programa en castellà, i parlant en castellà els locutors i els presentadors.

En la pràctica, es produïa una classificació dels temes i les notícies per part dels responsables del programa, que responia a l'esquema de bilingüisme diglòssic total ja explicat. Totes les notícies que feien referència al món oficial (som als anys 1975-77), ajuntaments, diputacions, governs civils, vagues (les poques que es donaven), incendis, inauguracions, etc., es donaven en la llengua "cultura", la llengua *A*; en castellà. I per altra banda, totes aquelles notícies que feien referència als aspectes anecdòtics o que tenien connotacions folklòriques, com per exemple la mostra de vestits de paper de Mollerussa, la monumental paella d'arròs que cada any couen a Calella de la Costa, el passebre vivent d'Andorra la Vella, la festa major d'Ulldecona i fins i tot la restauració d'alguna ermita al Pirineu, eren temes tractats en la llengua *B*, en català. També es van fer en català les entrevistes als guanyadors del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, del Sant Jordi i alguna altra cosa que segurament oblidó, però en la pràctica el tractament de bilingüisme diglòssic total que es practicava en les notícies quedava perfectament delimitat. Aquest informatiu diari va canviar posteriorment el nom pel de "Miramar" però la concepció i l'estructura continuà essent la mateixa fins el mes d'octubre de l'any 1977, en què la programació catalana rep un nou i important impuls, frenat novament l'octubre de 1978. Però, abans de donar per enllestit aquest tema, recordem novament que fins el mes d'octubre de l'any 1977 la carcassa del telediari català va continuar essent castellana i en aquesta llengua es presentava i s'acomiajava el programa, malgrat que es llegien i es feien algunes entrevistes i reportatges en català, segons els temes tractats, de manera que el resultat va ser fins l'últim dia un plantejament de guió de bilingüisme diglòssic total. Re-

cordem que els arguments que els directius de televisió donaven a favor d'aquesta fórmula eren que "Catalunya és bilingüe i que el 40 0/0 de la població no és catalana". Mai, però, no varen atendre les raons de denúncia de la fallàcia de l'aritmètica usada malament (del conjunt d'hores que emet televisió ja ens conformaríem els catalans que un 60 0/0 fossin en català).

I aquí novament recordem Lluís V. Aracil: "La hipostatització i exaltació del bilingüisme reflecteix, al nivell ideològic, una situació real de conflicte. En un país on dues llengües entropessen a cada moment i l'una desallotja l'altra, la mitificació del bilingüisme com a valor suprem tendeix inequívocament a neutralitzar, idealment almenys, les inevitables tensions del conflicte. Lloar el bilingüisme és clarament una manera de buscar la conciliació, de fer compatibles dues opcions antagòniques.⁵ Però, el bilingüisme, mai no el lloen els nadius. Notoris defensors del bilingüisme han estat Fernández Almagro, Menéndez Pidal, Julián Marías.

Si la mort del general Franco, el novembre de 1975, no va produir canvis notables en la programació catalana, sí que, en canvi, van marcar una fita important les eleccions generals celebrades el 15 de juny de 1977 i que a Catalunya van donar el triomf a l'esquerra, mentre que el 85 0/0 dels vots emesos van ser a favor dels partits o coalicions inequívocament catalans. Aquest esdeveniment històric no va passar pas desapercebut als màxims responsables de la programació televisiva (ens referim als elements més reformadors) i de juny a octubre es van refer els projectes adaptant-los millor a la nova situació política, que en la pràctica va significar incrementar la programació catalana i alhora obrir les portes a la incorporació de nous professionals considerats fins el moment "de poca confiança". A l'arribada de la tardor de 1977 la programació incloïa nous espais catalans, "De Bat a Bat", "Personatges", "Miramar Esportiu", i continuaven "Taller de Comèdies", "Català amb Nosaltres", "Tot Art", "Lletres Catalanes", "Gira-volt", que esdevenia setmanal, "Terra d'Es-

cadella". La majoria dels programes eren repetits al vespre per la segona cadena, de manera que el total d'hores de programació catalana a la setmana era, al quart trimestre de 1977, de 10 hores 30 minuts. La programació total incloïa a més 7 hores i mitja de repetició de programes. Es també a començament del mes d'octubre de 1977 que l'espai d'informació diari "Miramar" passa a ser un telediari pròpiament català, tant en l'estructura com en el tractament i els continguts.

Avui, un any de programació catalana sembla haver estat suficient per a tranquil·litzar aquells que temien perdre el control absolut del poder televisiu. El mes d'octubre de 1978 es produeixen canvis sensibles en els departaments directius de televisió a Madrid i Barcelona; com a conseqüència es manifestà un important retrocés en la programació catalana, no precisament en el nombre d'hores, aproximadament les mateixes, sinó en el tractament i el contingut dels programes, on hi apareixen novament elements de diglòssia, mitificació estereotipada del folklore i fins i tot introducció d'elements de llerrouxisme: Entrevistes a Josep Maria Gironella, Miquel Núñez,...

QUELCOM MÉS QUE PARLAR EL CATALÀ.

La programació catalana ha estat sempre condicionada per importants limitacions, tant de tipus organitzatiu com de programació. Horaris impropedients i poc accessibles al gran públic. Manca de cobertura del canal UHF, la qual cosa redueix la importància de les repeticions. Manca d'autonomia en la programació catalana en relació a la programació general de TVE. Manca de mitjans econòmics i d'infraestructura tecnològica. Exclusió d'espais i "espots" publicitaris en el circuit de Catalunya i les Illes i, evidentment, la continuació dels mètodes repressius de censura i de manipulació informativa. I, malgrat totes aquestes dificultats, la programació catalana agrada, almenys agrada en general més que la castellana, i no únicament pel fet de parlar en català, sinó, com diu el públic, per la seva mateixa concepció i realització, per la manera com els professionals

⁵ ARACIL, Lluís V.: Un dilema valencià.

s'asseuen i es mouen davant la càmera. En definitiva, per un conjunt de coses. A què es deu, aquesta impressió del públic?

Herder i Humboldt són a l'origen d'un corrent ideològic que podem sintetitzar dient que no hi pot haver pensament separat de la llengua. Seguint el fil d'aquest raonament, arribarem al postulat segons el qual tot sistema lingüístic conté una anàlisi del món exterior que li és propi, de manera que cada llengua és un sistema que opera una selecció a través i a costa de la realitat objectiva. De fet, cada llengua crea una imatge de la realitat, completa, que es basta a si mateixa. Cada llengua estructura la realitat a la seva manera i, precisament per això, estableix els elements de la realitat que són propis d'aquesta llengua donada. Això explicaria en bona part aquesta impressió del públic davant la programació catalana. Se sent més identificat amb el tractament televisiu que es dona perquè, en definitiva, aquest tractament és d'acord amb la seva mateixa manera d'entendre la seva pròpia cultura i el món exterior amb referència a aquesta.

Hi ha encara algun altre element que vindria a reforçar aquesta impressió; el llenguatge dels gestos que acompanya el llenguatge verbal, és a dir la cinesi. La cinesi inclou tot el conjunt de posats, petites expressions de la cara, de les mans, dels ulls, etc., que formen part del procés de comunicació no verbal i que actuen complementàriament a l'ús del llenguatge parlat. Els estudiosos del tema asseguren que cada cultura té el seu propi sistema de comunicació no verbal. En el nostre cas, podríem dir que en els mitjans audiovisuals que emeten en català, generalment (no sempre), la cinesi dels professionals que hi apareixen és catalana i per això més familiar i fàcil de desxifrar per part dels televidents catalans. Sense entrar de ple en un tema tan especulatiu, el cert és que la imatge tensa de *fotomatón* que tenen en general els presentadors de televisió millora sensiblement i guanya en naturalitat en alguns programes catalans, excepció feta d'aquells en què els qui hi intervenen han après la professió en castellà i que tenen l'entonació i el ritme castellanitzats, i també el seu llenguatge no verbal.

CAP A LA NORMALITZACIÓ. CATALÀ ESTÀNDARD A TELEVISIÓ.

La importància de la universalització de la cultura per la via dels *mass media* és un condicionant tan important avui dia per la normalització de la cultura catalana, que fa indispensable que el català hi tingui accés normal amb plena disposició d'horari i autonomia de programació. Avui, a la ràdio i a la televisió la cultura catalana viu en tensió entre els elements catalans i castellans. És un fet que, en aquests grans mitjans de comunicació de masses, hi treballen homes i dones catalans però de cultures diferents, la qual cosa provoca una mescla no ja únicament idiomàtica, sinó també en la manera d'idear i desenvolupar una tasca cultural. Però aquest no és el problema més greu. Allò que és autènticament inadmissible és l'esperit de servilisme i dependència de les directrius "oficialistes" que arriben des d'alguns despatxos de Prado del Rey i que res no tenen a veure amb la cultura catalana, i poc amb la cultura en general. És aquesta estructura de poder, aquest colonialisme vergonyant del "*centro regional*" el que ha de ser tallat de soca-rel si volem realment avançar cap a la recuperació de la nostra identitat.

La normalització de la llengua comporta un procés d'unificació que ha de cristallitzar amb l'aparició d'una llengua comuna. De la mateixa manera com a l'Alemanya moderna l'aparició dels *comics* ambulants va comportar que, per fer-se entendre, deixessin de banda pronúncies massa locals o dialectes, i es va crear un alemany d'escena, a casa nostra aconseguiríem grans progressos si aconseguíssim un català estàndard als mitjans de comunicació de masses i, especialment, a la televisió. Això no obstant, sense deixar de banda els elements dinamitzadors dels dialectes catalans.

LA TELEVISIÓ CATALANA COM A SERVEI PÚBLIC.

La televisió desenvolupa un paper cada cop més important com a font d'informació i de cultura popular; per això no pot estar subjecta al lliure joc comercial, entre altres raons perquè la comunicació no és una simple distribució de mercaderies que puguin

deixar-se a la disposició del millor postor en un mercat "suposadament" lliure. És clar que amb això no vull pas dir que pel fet que l'estat assumeixi la tasca d'organitzar els serveis de televisió, la informació i els béns culturals que per ella circulen tindran els requisits necessaris per servir al conjunt d'una societat determinada, de forma plural, sinó que es donen casos en què, a l'igual que les televisions comercials, tot aquest potencial és un instrument més del poder d'una classe. Cal que l'Estat estableixi els mecanismes que garanteixin i possibilitin el ple exercici de la comunicació, però de tal manera que aquest principi no sigui merament una declaració formal de tipus "liberal".

A Espanya, l'Estat ha exercit el monopoli absolut sobre la pantalla lluminosa sense la intervenció de qualsevol altre poder moderador; per això, pels defensors del servei públic, la història de la nostra pròpia televisió no és pas un element favorable. Tots i cadascun ens hem sentit tantes vegades agredits dins de la mateixa intimitat de la llar que hem perdut una mica la capacitat de creure. I, en canvi, a l'Estat espanyol estan establertes les bases materials d'una televisió pública a partir de la qual la reforma del mitjà és possible i, si s'aconsegueix, ha de donar resultats infinitament millors que els dels països en què la concurrència de cadenes privades produeix un accés d'informació per saturació dels canals dedicats a la comunicació social que comporta l'entropia, la dispersió i la incoherència. Una televisió forta en mans d'un Estat democràtic amb l'actuació de poders moderadors, no solament no pot constituir un atemptat contra la llibertat, sinó que, pel contrari, és garantia de llibertat. En un estat modern i democràtic, la informació i la comunicació en l'ordre de l'interès privat ha de garantir-se, sobretot atenent la dignitat de la persona humana, però el que no es pot confondre és l'interès del públic amb l'interès públic.

Avui ningú no dubta que existeix un autèntic poder radiotelevisiu, i que és un poder col·lectiu que ha d'estar lligat als interessos de tota la societat, és a dir ha de constituir un *poder social*; doncs bé, pretendre com intenten els defensors de la televisió

comercial, que els béns socials han de sotmetre's a l'ús individual de les persones físiques sense consideració dels interessos socials, per no lesionar la seva llibertat individual, equival a negar la llibertat d'expressió a tot el grup social.

Però fins aquí estem parlant d'un marc d'estat en general i cal puntualitzar més. Ja he manifestat, en un altre lloc d'aquest treball, que una cultura com la nostra, que ha passat per tantes vicissituds, difícilment podrà recuperar-se plenament, en un present i un futur cada cop més dominats per la tecnologia, si no té al seu favor els mitjans de comunicació de masses: ràdio i televisió. Però avui, en el camp de la imatge no es tracta únicament de combatre el colonialisme de Prado del Rey, sinó que cal també tenir present que fer televisió catalana és quelcom més que parlar en català a la televisió. Per això precisament, els intel·lectuals i els professionals que defensem la televisió catalana com a servei públic, ho fem entre altres raons perquè som conscients que les televisions comercials d'arreu del món no fan una programació que contempli els interessos de petites o grans minories culturals per raons de costos y guanys.

El mercat internacional és avui pràcticament controlat per grans distribuïdores, principalment nord-americanes, que venen els coneguts telefilms a preus molt econòmics, de manera que les televisions privades planifiquen la quasi totalitat de les seves programacions amb un material mitjançant el qual s'exporten els valors de la societat nord-americana, del seu govern i del seu aparell militar i que, naturalment, tot i que són doblats en la llengua del país on s'emeten, res no tenen a veure amb la seva cultura.

En el cas concret dels Països Catalans, la ràdio i la televisió són avui per avui elements imprescindibles per reafirmar la nostra consciència de poble. Caldria encaminar l'acció en el sentit que les autonomies del Principat, les Illes i el País Valencià obtinguin plena competència en matèria de ràdio i televisió, entenent la importància dels serveis públics de televisió en el desenvolupament d'una autèntica tasca cultural popular, cosa que implica establir els correctius democrà-

tics necessaris per a fer-ho possible, integrant-los en organismes independents supervisats pels respectius Parlaments autonòmics, i sense oblidar la necessitat de reorganitzar la infraestructura tècnica de manera que cada zo-

na dels Països Catalans disposi d'una cobertura racional del territori i que sigui possible la interconnexió entre els tres centres emissors.

